

¹ Wniosek Berii [Ł. Beria, Komisarz Ludowy Spraw Wewnętrznych ZSRR] dotyczący rozstrzelania 14 700 osób, polskich jeńców wojennych — oficerów, policjantów i innych oraz 11 000 osób, obywateli polskich znajdujących się w więzieniach obwodów Ukrainy i Białorusi — obszarników, fabrykantów, ucickinierów i innych. Wniosek Berii zatwierdzili wszyscy członkowie Biura Politycznego WKP(b): Stalin, Woroszyłow, Mołotow, Mikołaj, Kalinin, Kaganowicz. Dokument Nr 784/BP 13 N 144 op, z dn. 5 marca 1940 r. (ściśle tajny) adresowany do KC WKP (b) na ręce tow. Stalina, Moskwa, ZSRS. [w:] *Katyń — dokumenty ludobójstwa* (dokumenty i materiały archiwalne przekazane Polsce 14 października 1992 roku), Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1992, s. 34–35 do 40–41.

² Pakt o nieagresji między Niemcami a ZSRR z 23 sierpnia w 1939 roku oraz tekst tajnego protokołu dodatkowego do paktu o nieagresji między Rzeszą Niemiecką a ZSRR zawartego w Moskwie 23 sierpnia 1939 roku. Obydwa dokumenty podpisali: za Rząd Rzeszy Niemieckiej — Ribbentrop, z upoważnienia Rządu ZSRR — Mołotow. [w:] A. L. Szcześniak, *Zmowa — IV rozbiór Polski*, Wyd. Alfa, Warszawa 1990, s. 124–126.

³ Umowa w sprawie granic i przyjaźni między ZSRR i Niemcami z 28 września 1939 roku. Załączniki: Protokół poufny (I), Tajny protokół dodatkowy (II), Tajny protokół dodatkowy (III); wszystkie dokumenty podpisali: Za Rząd Rzeszy Niemieckiej: Ribbentrop. Z upoważnienia Rządu ZSRR: Mołotow. A. L. Szcześniak, op. cit., s. 146–159 i 166.

⁴ Moskwa — 28 września 1939 r., zob. A. K. Kunert, *Rzeczpospolita walcząca, wrzesień–grudzień 1939, kalendarium*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 1993, s. 98.

⁵ K. J. Zawodny, *Katyń*, Lublin–Paryż 1989 (przedmowa: Zb. Brzeziński), rozdz. 1, Zaginieni jeńcy, s. 18.

⁶ Ł. Beria, Komisarz Ludowy Spraw Wewnętrznych ZSRR, Komisarz Bezpieczeństwa Państwowego I rangi, Tajne. Rozkaz Nr 0308. O organizacji obozów jeńców wojennych, Moskwa, 19 września 1939 rok. *Biuletyn* nr 2, Historyczna Agencja Informacyjna, Ośrodek KARTA, Warszawa 30 maja 1994, s. 3–5.

⁷ Ł. Beria, Komisarz Ludowy Spraw Wewnętrznych ZSRR, Komisarz Bezpieczeństwa Państwowego I rangi, Ściśle tajne. Rozkaz Nr 001177. O jeńcach wojennych, Moskwa, 3 października 1939 r. *Rosja a Katyń*, *Biuletyn* — Wydanie specjalne, Historyczna Agencja Informacyjna, Ośrodek KARTA, wyd. I, Warszawa 1994, s. 94–95.

⁸ Zawodny, op. cit., rozdz. 8, Rekonstrukcja: wybrani, by żyć i przeznaczeni na śmierć, s. 110–113.

⁹ Zeznanie Tokariewa (tekst przesłuchania w charakterze świadka). Dymitr Stiepanowicz Tokariew, szef zarządu NKWD, a następnie szef KGB w Kalininie (obecnie Twer), świadek egzekucji polskich jeńców z obozu Ostaszków. *Zeszyty Katyńskie*, nr 3, Niezależny Komitet Badania Zbrodni Katyńskiej, Warszawa 1994.

¹⁰ Pracowałem dla władzy radzieckiej... Publikacja fragmentu rozmowy — rozmawiali: Jerzy Morawski, Mitrofan Wasylewicz Syromiatnikow, strażnik wewnętrznego więzienia NKWD w Charkowie, świadek egzekucji polskich oficerów, jeńców z obozu STAROBIELSK, *Biuletyn Katyński*, nr 2 (34), Instytut Katyński w Polsce, Kraków wrzesień–październik 1991, s. 15–21.

¹¹ Przypis redakcji. Cytowane liczby polskich jeńców i więźniów podano w przybliżeniu. Podawane w różnych publikacjach i dokumentach „dokładne” liczby dotyczące jeńców i więźniów różnią się. Trwają badania nad uściśleniem danych liczbowych. Szef KGB ZSRR — A. Szelepin w notatce dla N. Chruszczowa z 9 marca 1959 roku (*Katyń — Dokumenty Ludobójstwa*,

op. cit., s. 42–43) podaje następujące liczby zgładzonych polskich jeńców wojennych przetrzymywanych uprzednio w poszczególnych obozach: Kozielsk — 4 421, Starobielsk — 3 820, Ostaszków — 6311 oraz łącznie z innymi obozów i więzień 7305. Ogółem według A. Szeleпина zgładzonych zostało 21 857 osób.

¹² Przypis redakcji. Dokładna liczba polskich obywateli deportowanych do ZSRR od początku lutego 1940 do końca czerwca 1941 roku jest przedmiotem badań. W wielu dokumentach i publikacjach podawane są liczby nawet znacznie się różniące.

¹³ W. Anders, *Bez ostatniego rozdziału*, wspomnienia z lat 1939–1946, Londyn 1947. Brak żywności i broni: porozumienie ze Stalinem, s. 112, Pierwsza ewakuacja, s. 122, Ostateczna ewakuacja, s. 132.

¹⁴ Przypis redakcji. Wojsko Polskie, zorganizowane przy poparciu władz sowieckich, dowodzone przez gen. Zygmunta Berlinga, w literaturze anglosaskiej jest nazywane: „czerwone” wojsko polskie lub „czerwona” armia polska.

¹⁵ K. Skarżyński, *Katyń*, Editions Dembiński, wyd. II Paryż, 1990. Sprawozdanie poufne. I okres wstępny, s. 12, 13. Decyzja Zarządu Głównego PCK o stosunku PCK do sprawy katyńskiej. Działalność PCK nie może służyć celom propagandy niemieckiej.

¹⁶ K. Skarżyński, op. cit. Sprawozdanie poufne. II C. Sprawozdanie Komisji Technicznej (PCK) o przebiegu prac w Katyniu. Opis przebiegu badania zwłok wydobytych z dołów śmierci. Identyfikacja ofiar, urządzenie cmentarza PCK. Był to pierwszy i jedyny prawdziwy cmentarz, s. 39–48.

¹⁷ *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów* z przedmową Władysława Andersa, wyd. X, Wyd. Gryf, Londyn 1982: a) Sprawozdanie prof. dr. Gerharda Buhtza, kierującego docho- dzeniem sądowo-lekarskim ze strony niemieckiej (przytoczone w wyjątkach), s. 101–112; b) Sprawozdanie Międzynarodowej Komisji Lekarskiej, s. 144–148; c) Orzeczenie dr. medycyny Mariana Wodzińskiego, lekarza sądowego Komisji Technicznej PCK w Katyniu, s. 185–188.

¹⁸ *Amliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin 1943, s. 10, „... eine vorsichtige Schatzung lasst aber mit mindestens 10 000–12 000 Opfern der bolschewistischen Mordgier rechnen”.

¹⁹ *Prawda o Katyniu*, reprint, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Poznaniu, marzec 1945. Korespondenci pism zagranicznych o Katyniu: Jerome Davies „Toronto Star”, Kanada, s. 32; Edmund Stevens „Christian Science Monitor”, Boston, s. 35; Aleksander Werth „Sunday Times” i „Daily Sketch”, Anglia, s. 38; (przedruk z „Rzeczpospolita” nr 6, dnia 8 sierpnia 1944 r.).

²⁰ *Komunikat Komisji Specjalnej do ustalenia i zbadania okoliczności rozstrzelania przez niemieckich najeźdźców faszystowskich w Lesie Katyńskim jeńców wojennych — oficerów polskich*, Wyd. literatury w językach obcych, Moskwa 1944.

²¹ Ekspertyza (sowieckiego) „Komunikatu Komisji Specjalnej do ustalenia i zbadania okoliczności rozstrzelania przez niemieckich najeźdźców faszystowskich w lesie katyńskim jeńców wojennych — oficerów polskich”, dokonana przez profesorów Jaremę Maciszewskiego, Czesława Madajczyka, Ryszarda Nazarewicza i Mariana Wojciechowskiego. *Polityka*, 1989, nr 33, s. 13, 14. (ekspertyza polska).

Orzeczenie Komisji Ekspertów (rosyjskich). Komisja, powołana decyzją z dnia 17 marca 1992 roku starszego prokuratora Wydziału Zarządzania Głównej Prokuratury Wojskowej, podpułkownika prawa Anatolija Jabłokowa, w składzie: prof. Boris

¹ Beria L., People's Commissar for the Internal Affairs of the USSR, Moscow, document No. 784/B, P 13 N 144op, Top Secret, of March 5th 1940. Addressed to: KC WKP(b) for Comrade Stalin. Beria's motion concerning the shooting of 14,700 individuals, Polish prisoners of war including officers, policemen and others, as well as 11,000 Polish citizens in prisons in Ukraine and Belaruss — landowners, factory-owners, fugitives and others, Beria's motion was approved by all members of the WKP(b) Politburo: namely Stalin, Voroshilov, Molotov, Mikoyan, Kalinin and Kaganovich. [in:] *Katyń — dokumenty ludobójstwa* (Katyn — Documents of the Genocide). Documents and archival materials presented to Poland on October 14th 1992, Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences, Warsaw 1992, pp. 34–35 to 40–41.

² Pact of Non-Agression between Germany and the USSR of August 23rd 1939, as well as the text of the secret protocol to the Pact concerning Non-Agression between the German Reich and the USSR entered into in Moscow on August 23rd 1939. Both documents were signed by Ribbentrop — for the government of the German Reich and by Molotov — with the authorization of the government of the USSR. See pp. in A.L. Szczśniak, *Zmowa — IV rozbiór Polski* (Collusion — the IVth Partition of Poland), Alfa Publications, Warsaw 1990, p. 124–126.

³ *Szczśniak, op. cit.*, Agreement on borders and goodwill between the USSR and Germany of September 28th 1939. Appendices: confidential protocol (I), secret additional protocol (II), secret additional protocol (III). All documents signed by Ribbentrop — for the government of the German Reich, and Molotov — under the authorization of the government of the USSR, pp. 146–159 and 166.

⁴ A.K. Kurnert, 28.09.1939, Moscow, *Rzeczpospolita Walcząca, wrzesień–grudzień 1939, kalendarium* (The Fighting Republic, September–December 1939, a Calendar), Sejm Publications, Warsaw 1993, p. 98.

⁵ J.K. Zawodny, *Katyn*, Lublin–Paris 1989, with foreword by Zbigniew Brzeziński; Chapter I "The Missing Prisoners", p. 18.

⁶ L. Beria, People's Commissar for the Internal Affairs of the USSR, Rank I Commissar for State Security, Secret. Order No. 0308 on the organization of camps for prisoners of war, Moscow, September 19th 1939. See pp. 3–5 in Bulletin No 2, Historical Information Agency, KARTA Centre, Warsaw, 30th May 1994.

⁷ L. Beria, People's Commissar for the Internal Affairs of the USSR, Rank I Commissar for State Security, Top Secret. Order No. 001177 on prisoners of war, Moscow, October 3rd 1939. *Rosja a Katyń* (Russia and Katyn), Bulletin — Special Publication, Historical Information Agency, KARTA Centre, Publication I, Warsaw 1994, p. 94–95.

⁸ J. K. Zawodny, *op. cit.* VIII "Rekonstrukcja: wybrani, by żyć i przeznaczeni na śmierć" (A Reconstruction: those selected to live and those condemned to die), pp. 110–113.

⁹ The Tokaryev Testimony (a verbal text from a witness). Dimitri Styepanovich Tokaryev, head of the NKVD and later of the KGB in Kalinin (now Tver), a witness to the execution of Polish prisoners of war from the Ostashkov camp. *Zeszyty Katyńskie* (The Katyn Volumes) N° 3, Independent Commission for Research Into the Katyn Massacre, Warsaw 1994.

¹⁰ "Pracowałem dla władzy radzieckiej" (I worked for the Soviet authorities) ...Published fragment of a conversation of Jerzy Morawski with Mitrofan Vasilevich Syromyatnikov, a guard at the NKVD prison in Kharkov and witness to the execution of Polish officers imprisoned at the Starobelsk camp. *Biuletyn Katyński* (Katyn Bulletin) N° 2(34), September–October, Katyn Institute in Poland, Kraków 1991, p. 15–21.

¹¹ Editorial note. The numbers of Polish prisoners of war and prisoners given are approximations. "Exact" numbers of prisoners of war and prisoners vary from publication to publication and work continues to make the numbers given more precise. In a note to N. Khrushchev from March 9th 1959 (quoted on pp. 42–43 of *Katyń — dokumenty ludobójstwa, op. cit.*), the head of the KGB of the USSR — A. Shelepin — gives the following figures for the numbers of Polish prisoners of war held in different camps that were subsequently exterminated: Kozelsk — 4421, Starobelsk — 3820, Ostashkov — 6311, other camps and prisons — 7305. The total number killed according to Shelepin was thus 21,857.

¹² Editorial note. Research is continuing to determine the exact number of Polish citizens deported to the USSR between the beginning of February 1940 and the end of June 1941. The figures given in different documents and publications often differ quite markedly.

¹³ W. Anders, *Bez ostatniego rozdziału, wspomnienia z lat 1939–1946* (Without a Last Chapter, recollections from the years 1939–1946), London 1947. "Brak żywności i broni: porozumienie ze Stalinem" (A lack of food and weapons: an agreement with Stalin) — p. 112. "Pierwsza ewakuacja" (The first evacuation) — p. 122. "Ostateczna ewakuacja" (The final evacuation) — p. 132.

¹⁴ Editorial note. The Polish army organized with the support of the Soviet authorities and commanded by General Berling is known in the English-language literature as the "Red" Polish Army.

¹⁵ K. Skarżyński, *Katyn*, Second Edition, Editions Dembinski, Paris 1990. Confidential report I. Initial period, pp. 12, 13. Decision of the Main Board of the Polish Red Cross concerning the attitude of the PRC to the Katyn problem. The activities of the PCR may not serve the propaganda purposes of the Germans.

¹⁶ K. Skarżyński, *op. cit.* pp. 39–48. Confidential Report IIC. Report of the Technical Commission of the Polish Red Cross on the course of the work in Katyn. Description of the progress of work on the corpses recovered from the death trenches. The identification of victims and management of the cemetery by the PRC. This was the first and only true cemetery.

¹⁷ *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów* (The Katyn Massacre in the Light of the Documents) with a foreword by Władysław Anders, 10th Edition. Gryf, London 1982: a) the report of Prof. Gerhard Buhitz, directing the forensic work on the German side (cited in extracts), pp. 101–112; b) The report of the International Medical Commission, pp. 144, 148; c) Judgement of Dr. Marian Wodziński, forensic expert from the Technical Commission of the Polish Red Cross in Katyn, pp. 185–188.

¹⁸ *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin 1943, p. 10 "... eine vorsichtige Schätzung lasst aber mit mindestens 10 000–12 000 Opfern der Bolschewistischen Mordgräber rechnen".

¹⁹ Correspondents of foreign publications on Katyn: Jerome Davies, "Toronto Star", Canada p. 32; Edmund Stevens "Christian Science Monitor", Boston p. 35; Alexander Werth "Sunday Times" and "Daily Sketch", United Kingdom, p. 38; (reprint in *Rzeczpospolita* No. 6, August 8th 1944), all in *Prawda o Katyniu* (The truth about Katyn), reprint, Voivodship Office of Information and Propaganda in Poznan, March 1945.

²⁰ *Communiqué of the Special Commission to establish and study the circumstances of the shooting by the fascist German invaders of Polish officers / prisoners of war in the Katyn Forest*, foreign language publications, Moscow 1944.

²¹ Expert opinion of the (Soviet) "Communiqué from the

Nikołajewicz Toporin, prof. Aleksander Maksimowicz Jakowlew, prof. Inessa Siergiejewna Jazborowska, dr Walentyna Siergiejewna Parsadanowa, prof. Jurij Nikołajewicz Zoria, dr Lew Walerjewicz Bielajew, otrzymała zadanie: w punkcie 3.zasadność i merytoryczną wartość wniosków sformułowanych w (sowieckim) „Komunikacie Komisji Specjalnej...” (orzeczenie z rosyjskiego przełożyła Ingrid Grzymała-Siedlecka) *Rosja a Katyń*, Biuletyn IAI, Wydanie specjalne, Ośrodek KARTA, Warszawa 1994, s. 9–62.

²² T. Pieńkowski, Cmentarze w Lesie Katyńskim, *Łąbnowicki rocznik muzealny*, 1992, t. 15, s. 81–102 (zdjęcia, mapa, szkice, bibliografia).

²³ R. G. Poirier, *The Katyn enigma: new evidence in a 40-year riddle*, USA, 1981 (materiał nie publikowany, obecnie odtajniony, odbitka kserograficzna). Mgr inż. Tadeusz Pieńkowski opracował polskie tłumaczenie raportu „Tajemnica Katynia: nowe dane w 40-letniej Zagadce”, dostępne w prywatnych archiwach.

²⁴ Oświadczenie TASS w sprawie odpowiedzialności za zbrodnię w Lesie Katyńskim, Moskwa, dnia 13 kwietnia 1990 r. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, nr 1–2, 1990, s. 363.

²⁵ *Archiwum Medycyny sądowej i kryminologii*, kwartalnik, 1993, PTMSiK — Warszawa, t. 43, nr 1: a) E. Baran, B. Młodziejowski, R. Mądro, Badania masowych grobów, oficerów polskich, więźniów Starobielska — sprawozdanie sądowo-lekarskie z ekshumacji w Charkowie, w dniach 29.07–9.08.1991 r., s. 3–25; b) R. Mądro, E. Baran, B. Młodziejowski, Sprawozdanie z ekshumacji zwłok polskich jeńców wojennych, więźniów w Ostaszkowie na terytorium ZSRR, przeprowadzonej w Miednoje koło Tweru w dniach 15–30 sierpnia 1991 r., s. 26–46.

²⁶ T. Pieńkowski, Wykopy sondażowe w Lesie Katyńskim, *Biuletyn Katyński*, nr 1 (35), Instytut Katyński w Polsce, Kraków 1992, s. 25–31.

²⁷ Mapa sowiecka: Wojenno topograficzeskoe uprawlenie, 1924 i 1926 god. RSFSR *Zapadnaja obł.* N-36-40-G, (DEMI-DOWKA), Massztab 1:50 000, ili 1 km w 2 cm. Na obszarze zajęty przez NKWD dla ośrodka rekreacyjno-wypoczynkowego, można odczytać leśne drogi, a szczególnie wiodącą od szosy Smoleńsk–Orsza do charakterystycznego zakola Dniepru.

²⁸ Mapa amerykańska: PENISNAR, Edition 1-AMS, *Western USSR, Smolenskaya Oblast*, 1:50 000. Prepared by the Army Map Service (TM), Corps of Engineers, US Washington, DC, Compiled in 1956 from Russland 1:50 000 Generalstab des Heeres, Sheet N36-40, edition 1943. Szczegóły terenowe poddano rewizji metodami foto-geodezyjnymi. Transliteracja nazewnictwa zgodna z zasadami Amerykańskiej Rady ds. Nazewnictwa Geograficznego. Mapa nie weryfikowana w terenie. Na obszarze zajęty przez NKWD dla ośrodka rekreacyjno-wypoczynkowego nie oznaczono żadnych leśnych dróg (kwadraty oznaczone: poziomo od 421 do 423, pionowo od 6069 do 6071). Analizując ten i przyległe obszary, nasuwa się wniosek, że leśne drogi na terenie ośrodka NKWD zostały celowo usunięte z omawianej mapy amerykańskiej. Na przykład w wiosce Katyń-Pokrowskoje oznaczono dwa cmentarze. Cmentarze są oznaczone również w wielu innych wioskach i miejscach.

²⁹ *Atlas SSSR*, Głównoje Uprawlenie Geodezji i Kartografii pri Sowietskim Ministrow SSSR, Moskwa 1983.

³⁰ Małgorzata Mycke-Dominko, Zmiany na obszarze Lasu Katyńskiego w latach 1942–44 na podstawie analizy zdjęć lotniczych, *Fotointerpretacja w Geografii*, t. 22, Warszawa 1992; tamże: J. R. Olędzki, ryc. 2 — mapa, Las Katyński — 02.09.1942, s. 114.

³¹ Operacja Dick Tracy była nazwą nadaną projektowi zgromadzenia zdjęć Luftwaffe zdobytych w amerykańskim sektorze Niemiec w 1945 roku. W Medmenham w Anglii brytyjskie i amerykańskie służby wywiadowcze pracowały nad opisaniem i sklasyfikowaniem zdjęć oraz materiałów pomocniczych. Wstępny katalog został opracowany w 1945 roku, a pełen katalog w 1946 roku. Kopia znajduje się w National Archives w Waszyngtonie. Z mojej prywatnej kopii wykonałem dodatkowe kopie dla Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uni-

wersytetu Warszawskiego i dla Archiwum Wschodniego. Oprócz Dick Tracy istnieje kilka innych katalogów, każdy z kodem nazw, m.in. Patron i Monthly.

³² Około 50 negatywów zdjęć lotniczych zostało wypożyczonych przez mnie do Wojskowego Instytutu Historycznego w Warszawie w styczniu 1991 roku, w celu wykonania mikrofilmów. Ponadto kilkadziesiąt zdjęć lotniczych i naziemnych zostało przesłanych w okresie 1991–1994 do Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie. W tym samym czasie przesłałem także wiele map dotychczas nieznanymi w Polsce. Oprócz tego w 1991 roku do Polski zostały przesłane pełne dokumenty Komisji Maddena w sprawie Katynia, wraz z dodatkowymi materiałami. W następnym roku kilka tysięcy stron różnych przesłuchań Kongresu z lat 1950–70, dotyczących podbicia przez komunistów narodów nierosyjskich, zostało przekazanych Ministerstwu Sprawiedliwości. W kwietniu 1992 roku prokurator Zbigniew Mielecki prosił mnie o uzyskanie zezwolenia na powtórna publikację, w języku polskim, dokumentów Komisji Maddena, które przesłałem do ministerstwa w poprzednim roku. Otrzymałem takie zezwolenie od archiwisty Izby Reprezentantów dla Ministerstwa Sprawiedliwości w kilka miesięcy później. Robert W. Coren, Chief, Archival Programs Branch, Center for Legislative Archives; list do autora, 2 września 1992, Waszyngton.

³³ Roy Stanley, *World War II Photo Intelligence*, Sidgwick & Jackson, London, 1982. Odpowiadając na mój list w którym pytałem o pewne źródła, plk. Stanley podał dodatkowe szczegóły nie istniejące w jego książce: „Gdy pisałem moją książkę, dowiedziałem się, że centrum niemieckie dla wykonywania „tajemnych” lub „strategicznych” zdjęć znajdowało się w Staaken Airfield... W Zossen było główne centrum interpretacji. Rok temu dowiedziałem się... że niektóre oryginalne negatywy zostały zgromadzone na barkach dla zabezpieczenia ich przed bombardowaniem aliantów. Zawsze podejrzewałem, że barki te zostały zatopione w ostatnich dniach wojny. Staaken znajdowało się w pobliżu Haweli, połączonej kanałami z jeziorami; także Zossen było położone w pobliżu kilku sporych jezior... Jeśli historia ta jest prawdziwa, rolki filmów Luftwaffe mogą wciąż leżeć w rzece lub na dnie jeziora, lub zostały wyłowione przez Rosjan w czasie ich okupacji”; list do autora, 31 stycznia 1994 roku.

³⁴ Protokoły i korespondencja, niepublikowane. Ponieważ moje badania poprzez te lata rozwijały się, także powołano się na nie musi odnosić do konkretnych publikowanych artykułów.

³⁵ *Wojskowy Ośrodek Geodezji i Teledetekcji (WOGiT)*. Bogdan Kolanowski, Piotr Łojek, Zdzisław Sawicki, Jerzy Wiśniowski: *Prace Polskich Geodetów Wojskowych w Katyniu i Miednoje*, 10–25 listopada 1992 roku. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Nr 4; Warszawa 1992.

³⁶ Por. przypis 30.

³⁷ WOGiT, niepublikowane.

³⁸ Wacław Lednicki, *Pamiętniki, Tom I*, Świdzki, London, 1963. Jestem wdzięczny prof. Jerzemu Krzyżanowskiemu za wskazanie tych ważnych materiałów.

³⁹ Wiktor Anfilow, „Timoszenko”, w *Stalin's Generals*; ed. Harold Shukman; Grove Press, New York, 1993.

⁴⁰ Paweł Sudoplatow, *Special Tasks*; Little Brown & Co., New York, 1994, str. 386.

⁴¹ *Hearings Select Committee Hearings to Conduct an Investigation Into The Katyn Forest Massacre*, 82nd Congress; Washington, 1953 (znane nieoficjalnie zwłaszcza w Polsce jako zeznania przed Komisją Maddena, część 5, dowód rzeczowy 74, str. 1520).

⁴² *Ibid.*, część 4, dowód rzeczowy 24b, str. 704.

⁴³ *Ibid.*, część 5, str. 1285.

⁴⁴ *Ibid.*, część 5, str. 1295.

⁴⁵ *Ibid.*, część 5, str. 1290–9.

⁴⁶ *Ibid.*, część 5, str. 1269.

⁴⁷ *Ibid.*, część 5, str. 1285.

⁴⁸ *Ibid.*, część 5, str. 1254.

⁴⁹ Dr Mieczysław Borak, zdjęcia i opisana mapa: patrz rozdział: Analiza zdjęć.

Special Commission to establish and study the circumstances of the shooting by the Fascist German invaders of Polish officers/prisoners of war in the Katyn Forest" — carried out by Professors Jarema Maciszewski, Czesław Madajczyk, Ryszard Nazarewicz and Marian Wojciechowski. *Polityka* 1989, N° 33, pp. 13 & 14 (Polish expert opinion).

Judgement of the Commission of Experts (Russian). The Commission, called into being by a decision of March 17th 1992 from Lieutenant-Colonel Anatoly Yablokov, senior prosecutor of the Management Department of the Main Military Prosecutor's Office and including: Prof. Boris Nikolayevich Toporin, Prof. Alexander Maksimovich Yakovlev, Prof. Inessa Sergeyevna Jazborovska, Dr. Valentina Sergeyevna Parsadanova, Ass. Prof. Yuri Nikolayevich Zoria, Dr. Lew Valeryevich Bielayev, was tasked: in point 3 "...the justifiability and substantive value of the conclusions formulated in the (Soviet) "Communique of the Special Commission..." (statement translated from Russian by Ingrid Grzymała-Siedlecka). *Rosja a Katyń* (Russia and Katyn), HAI Bulletin, Special Publication, KARTA, Warsaw 1994, pp. 9-62.

²² T. Pieńkowski, "Cmentarze w Lesie Katyńskim" (The Cemeteries in the Katyn Forest), *Lambinowice Museum Yearbook*, vol. 15, pp. 81-102 (photographs, map, sketches, bibliography).

²³ R.G. Poirier, *The Katyn Enigma: New Evidence in a 40-year Riddle*, USA, 1981 (unpublished material, photocopied reprints). Tadeusz Pieńkowski has produced a Polish language translation of this report: "Tajemnica Katynia: nowe dane w 40-letniej zagadce", available in his private archives.

²⁴ TASS statement regarding the responsibility for the massacre in the Katyn Forest, Moscow, April 13th 1990. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, N° 1-2, 1990, p. 363.

²⁵ *Archiwum medycyny sądowej i kryminologii* (Archives of Forensic Medicine and Criminology) (Quarterly) 1993, PTMSiK, Warsaw, vol. 43, N° 1: a) E. Baran, R. Mądro & B. Młodziejowski, Report on the exhumations of the remains of Polish prisoners of war imprisoned in Ostashkov in the USSR, carried out at Myednoye near Tver between August 15th and 30th 1991, pp. 26-46.

²⁶ T. Pieńkowski, Test excavations in the Katyn Forest in the *Katyń Bulletin*, N° 1 (35), Katyn Institute in Poland, Kraków 1992, pp. 25-31.

²⁷ Soviet map: "Voyenno-topograficheskoye upravleniye", 1924 and 1926, USSR, *Zapadnaya Oblast N-36-40-G* (DEMIDOVKA), Massstab 1:50 000, 1 km = 2 cm. (To be seen on the map in the area occupied by the NKVD for its rest-and recreation centre are the forest tracks, particularly those leading from the Smolensk-Orsha road to the characteristic bend along the Dnepr.)

²⁸ American map: "Western USSR, Smolenskaya Oblast/, 1:50 000, Edition 1-AMS, PENISNAR. Prepared in 1956 by the Army Map Service (TV), Corps of Engineers, Washington D.C., USA, from "Russland", 1:50 000, Generalstab des Heeres, Sheet N36-40, 1943 edition. Planimetric detail revised by photoplanimetrics methods. Names transliterated in accordance with the rules of the US Board on Geographic Names. Map not field-checked. (The area occupied by the NKVD's vacation centre (squares 421-423 on the horizontal, 6069-6071 on the vertical) does not have any forest tracks marked. In analyzing this and nearby areas, the conclusion may be drawn that the forest tracks in the NKVD area were deliberately excluded from the map under discussion. For example, in the hamlet of Katyn-Pokrovskoye, two cemeteries are marked, as are those in many other hamlets and localities.

²⁹ *Atlas SSSR, Glavnoye upravleniye geodezii i kartografii pri sovete ministrov SSSR*, Moscow 1983.

³⁰ J. R. Olędzki, Mapa, Las Katyński — 2.09.1942 (ryc. 2) [in:] M. Mycke-Dominko, Changes in the Area of the Katyn Forest in the Years 1942-1944, on the Basis of the Analysis of Aerial Photographs, *Fotointerpretacja w Geografii*, t. 22, Warszawa, p. 114.

³¹ Operation Dick Tracy was the code name given to the project of organizing Luftwaffe imagery captured in the Ameri-

can sector of Germany in 1945. At Medmenham England, British and American intelligence services worked to index and classify the imagery and collateral materials. A preliminary catalog was compiled in 1945, and a finished catalog in 1946. A copy is in the National Archives in Washington. From my personal copy I made additional copies for the University of Warsaw's Geography and Regional Studies Faculty and Archiwum Wschodnie. In addition to Dick Tracy, several other catalogs, each with a code name, exist; among them, Patron and Monthly.

³² Approximately 50 negatives of vertical images were loaned by me in January of 1991 to the Army Historical Institute in Warsaw for microfilming. Thereafter many dozens more of vertical and horizontal images were sent (1991-1994) to the Ministry of Justice in Warsaw and, presumably, also micro-filmed. In the same years a like amount of cartography hitherto unknown in Poland was also sent. Additionally, in 1991, the complete select Committee Hearings on Katyn, and supplementary materials, were brought to Poland. The following year several thousand pages of various congressional hearings (1950-70) dealing with Communist take-overs of non-Russian nations were brought to the attention of the Ministry of Justice. In April of 1992 prokurator Zbigniew Mielecki asked me to secure permission for re-publication, in Polish, of the Select Committee Hearings which I had given his ministry the previous year. I received permission, from the archivist of the House of Representatives, for Ministerstwo Sprawiedliwości to do so, some months later. Robert W. Coren, Chief, Archival Programs Branch, Center for Legislative Archives; letter to author, September 2, 1992, dated Washington.

³³ Col. Roy Stanley, *World War II Photo Intelligence*, Sidgwick & Jackson, London, 1982. Answering a letter of mine, which had questions regarding sources, Colonel Stanley related details extra to those in his book: "When I was writing my book I learned that the German center for what we would call 'covert' and, later, 'strategie' imagery, was at Staaken Airfield... There was also a major interpretation center at Zossen. Years ago I heard ... that some files of original negatives were stored on barges for safety during Allied bombing. I always suspected that those barges were scuttled or sunk during the final days of the war. Staaken was near the Havel River, controlled by canals and made into virtual lakes, and Zossen was also near several good sized lakes. If the stories are true, those original rolls of Luftwaffe film may still be in river or lake mud, or, perhaps, they were dredged up by the Soviets during their occupation."; letter to author, January 31, 1994.

³⁴ Protocols and correspondence, unpublished. As my research over these years was a work-in-progress, any future reference to these must be in context of published papers.

³⁵ *Wojskowy Ośrodek Geodezji i Teledetekcji (WOGiT)*. See: Bogdan Kolanowski, Piotr Łojek, Zdzisław Sawicki, Jerzy Wiśniowski, "Prace polskich geodetów wojskowych w Katyniu i Miednoje, 10-25 November, 1992, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, N° 4; Warszawa 1992.

³⁶ See note 30.

³⁷ WOGiT, unpublished.

³⁸ Waclaw Lednicki, *Pamiętniki*, vol. 1, Świdzki, London, 1963. I am indebted to Professor Jerzy Krzyżanowski for pointing out these important passages.

³⁹ Viktor Anfilov, "Timoshenko", published in *Stalin's Generals*, ed. Harold Shukman, Grove Press, New York, 1993.

⁴⁰ Pavel Sudoplatov, *Special Tasks*, Little Brown & Co., New York, 1994, p. 386.

⁴¹ *Select Committee Hearings To Conduct An Investigation Into The Katyn Forest Massacre*, 82nd Congress; Washington, 1953 (known informally, especially in Poland, as "The Madden Commission", hereafter given as *Hearings*), part. 5, Exhibit 74, page 1520.

⁴² *Ibid*, part 4, Exhibit 24b, page 704.

⁴³ *Ibid*, part 5, page 1285.

⁴⁴ *Ibid*, part 5, page 1295.

⁵⁰ Hearings, op. cit., część 5, str. 1508.

⁵¹ Ibid, część 5, str. 1299.

⁵² Ibid, część 5, str. 1308

⁵³ Adam Bromberg wrócił ze Związku Sowieckiego z gen. Berlingiem jako „politruk”, oficer polityczny „czerwonej” polskiej armii. Był on na ceremonii w Katyniu w 1944 roku. Wspomina on: „Widziałem Katyń na własne oczy. Po bitwie pod Lenino umieścili nas oficerów z I Armii w autobusie... Było między nami wielu oficerów, którzy mieli wątpliwości, kto popełnił zbrodnię”. *Życie Warszawy*, Ex Libris, 29 marca 1993 roku. Artykuł jest interesujący, dziękuję dr Jerzemu Krzyżanowskiemu za wskazanie go.

⁵⁴ Prof. dr Janusz Zawodny, *Death in the Forest* 1962, przypis 28 w rozdziale II, str. 28. Prof. Zawodny w swej analizie, inspirowanej przez polskie źródła, dotyczącej rozbieżności co do listy niemieckiej i listy PCK dotyczącej ofiar Katynia i oficerów nie pochodzących z Kozielska stwierdza: „Akceptując liczbę 4443 jako liczbę sugerowaną przez polskie źródła według mojej opinii: (1) Las Katyński skrywa dodatkowy grób (lub groby) ok. 300–350 więźniów z Kozielska, (2) w grobie nr 8 znajdowało się więcej niż szacowane 200 ciał, (3) szacunki Komisji nie były dokładne...” W świetle zdjęć lotniczych, widać to zwłaszcza na mapie 10 i zdjęciu 40, sądzę (W. G. M.) iż prof. Zawodny ma rację w punktach 1 i 2.

⁵⁵ Raport Specjalnej Komisji zatytułowany „The Truth About Katyn: Report of Special Commission for Ascertaining and Investigating the Circumstances of the Shooting of Polish Prisoners by the German-Fascist Invaders in the Katyn Forest”; *Soviet War News*, 24 January 1944. Oryginały są w Wiener Library w Londynie i New York Public Library. Oficjalna działalność Komisji Burdenki miała miejsce od 16 do 24 stycznia 1944 roku, jednakże NKWD działało na tym terenie długo przed i po tym okresie, jak pokazują te zdjęcia Luftwaffe.

⁵⁶ *Hearings*, op. cit., część 7, s. 2133. Pani Harriman, obecnie pani Stanley Mortimer była pro-rosyjska w tamtym czasie. Paweł Sudopłatow w *Special Tasks* stwierdza na stronie 225: „Radziłem ambasadorowi Harrimanowi przyjrzeć się bliżej przygodom jego córki w Moskwie, ponieważ jej kontakty z pewnymi młodymi ludźmi mogły doprowadzić ją do kłopotów.” Jedyne agent NKWD mógł przebywać w towarzystwie cudzoziemca i to jedynie będąc do niego przydzielony.

⁵⁷ Mieczysław Borak z Czeskiej Akademii Nauk, Opawa, Republika Czeska, koresponduje ze mną na temat sprawy katyńskiej. Otrzymałem od niego bardzo cenne zdjęcia naziemne z opisem. M. Borak jest autorem *Symbol Katynia*, Czeski Cieszyn, 1991 i także *Wrazdy w Katynskem lese*; Ostrawa, 1991. M. Borak nakręcił także film o Katyniu *Cienie sumienia*, w którym pokazał Katyń 30 maja 1990 roku. Ważne zdjęcia naziemne oraz film, które M. Borak mi przekazał, omówiłem w rozdziale Analiza zdjęć.

⁵⁸ *Hearings*, op. cit., część 7, str. 2133. Z pisemnego raportu z 23 lutego 1944 roku.

⁵⁹ Ibid, część 2, str. 216.

⁶⁰ Ibid, część 7, str. 2139.

⁶¹ *Potwór. Portret Stalina we Krwi. Część „Tajna Policja Stalina”*; Kontakt Film Studio, Moskwa, 1991, Producent-reżyser Aleksander Iwankin.

⁶² Robert G. Poirier, op. cit.

⁶³ Marian Wodziński — raport *My Five Weeks at Katyn* 10. rozdział w *Katyn: Facts & Documents*, London 1965. Po raz pierwszy wydane we wrześniu 1947 roku w Londynie. Ciekawy artykuł został ostatnio opublikowany na temat ekspertyzy prof. Mariana Wodzińskiego: dr med. Erazm Baran, „Opinie sądowo-lekarskie w sprawie katyńskiej wydane przez polskich medyków sądowych. Część I, Orzeczenie dr Mariana Wodzińskiego, *Archiwum medycyny sądowej i kryminologii* t. 42, Kraków, 1992, s. 129–135.

⁶⁴ Robert G. Poirier, op. cit. Według Poiriera byłem pierwszą osobą spoza rządu czytającą ten artykuł. Poirier jest specjalistą od fotointerpretacji w CIA. Jego artykuł był przygotowany do publikacji w 1980 roku, lecz został wycofany po przejściu władzy przez Jaruzelskiego w 1981 roku. W liście do mnie z 21 marca 1994 roku, Poirier stwierdził: „Wycofałem sam mój artykuł w 1981 roku, ponieważ byłem osobiście świadomy, jaki skutek może on odnieść”. Może Poirier miał na myśli furorę, jaką wywołał wcześniej opublikowany artykuł dotyczący zdjęć Aliantów i Luftwaffe niemieckich obozów śmierci; Lucy Dawidowicz oskarżyła rząd USA o znajomość położenia żydowskich obozów koncentracyjnych.

⁶⁵ Zdzisław Rurarz, *Niecznane zdjęcia cmentarza katyńskiego*, *Kontakt*, nr 7–8, Paris, 1988. Wg rejestrów prowadzonych przez asystenta szefa Cartographic & Architectural Branch of the National Archives, p. Roberta Richardsona, nie ma zapisu, aby były konsul Rurarz był w archiwach w celu badania zdjęć Luftwaffe. Wszyscy badacze, nawet pracownicy rządowi, muszą mieć karty identyfikacyjne. Jest prawdopodobne, że informacje przeciekły do Rurarza od wysokiego urzędnika rządu amerykańskiego.

Zob. *Time Magazine* z 24 lutego 1992 roku. W 1982 roku. The National Security Council dał prezydentowi Reaganowi do podpisu wytyczne NSDD 32, upoważniające do szerokiego zakresu działań neutralizujących „wysiłki ZSRR” przewodzenia w Europie Wschodniej. Lepiej byłoby dać Rurarzowi pełny artykuł Poiriera, nie tylko zdjęcia. Były one poddane amatorskiej analizie przy pomocy wydawców w Paryżu. W liście, który otrzymałem od Poiriera, twierdzi on, że nie słyszał o Rurarzu ani on, ani żaden z jego kolegów. Jest niefortunne, że merytoryczny artykuł Poiriera nie ukazał się w 1981 roku. W celu uzyskania dodatkowych szczegółów dotyczących otoczonych tajemnicą działań przeciwko ZSRR w czasie rządów Reagana zob.: Peter Schweizer, *Victory*, The Atlantic Monthly Press, New York, 1994.

⁶⁶ Stefan Rodziewicz, „Sprawozdanie z prac ekshumacyjnych w Charkowie, Miednoje, Lesie Katyńskim; *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Nr 2, Warszawa, 1992. Jest prawdopodobne, że miał on dostęp do artykułu Poiriera. Płk. Rodziewicz miał wiele sympatii dla sprawy polskiej i udostępniał informacje polskiemu prokuratorom pracującym w Katyniu.

⁶⁷ *Amtliches...*, op. cit., s. 307.

⁴⁵ Ibid, part 5, pages 1290–1299.

⁴⁶ Ibid, part 5, page 1269.

⁴⁷ Ibid, part 5, page 1285.

⁴⁸ Ibid, part 5, page 1254.

⁴⁹ Mieczysław Borak, photography & annotated map. See Imagery Analysis section.

⁵⁰ *Hearings*, op. cit., part 5, page 1508.

⁵¹ Ibid, part 5, page 1299.

⁵² Ibid, part 5, page 1308.

⁵³ Adam Bromberg came back from the Soviet Union in 1944 with General Berling as a "politruk", a political officer of the "red" Polish army. He was present at the 1944 ceremony at Katyn and recalls: "I have seen Katyn with my own eyes. After the battle of Lenino they put us into a bus, several officers from the 1st Army... There were among us not one single officer who would have had doubts [about] who committed the murder". *Życie Warszawy*, Ex Libris, 29 March, 1993. The article is interesting and I thank Dr. Jerzy Krzyżanowski for pointing it out to me.

⁵⁴ Professor Dr. Janusz Zawodny, *Death In The Forest*, p. 28, note 32 of Chapter II, 1962 edition. Professor Zawodny, in an analysis, inspired by Polish sources, of the discrepancies of the German list and the Polish Red Cross Technical Commission list of corpses, as well as a consideration of officers not otherwise accounted for from Kozelsk, states: "Accepting the number 4,443 as the number suggested by the Polish sources, it is the author's opinion that: (1) Katyn Forest either hides an additional grave (or graves) of about 300–350 prisoners from camp Kozelsk, (2) grave number 8 had more than the estimated 200 bodies in it, or, (3) the estimates of the Commissions were not precise...". In light of imagery evidence, particularly apparent on map #10 and in photo #40 of this study, I believe that Professor Zawodny is correct in points 1 and 2 of his statement.

⁵⁵ The report of the Special Commission is entitled "The Truth about Katyn: Report of Special Commission For Ascertaining and Investigating the circumstances of the Shooting of Polish Officer Prisoners by the German-Fascist Invaders in the Katyn Forest", *Soviet War News*, 24 January 1944. Original copies may be found both at the Wiener Library in London, and the New York Public Library. The official activity of the Burdenko Commission took place from 16–24 January, 1944, however, the NKVD was active on the terrain long before, and after, as evident in Luftwaffe imagery.

⁵⁶ *Hearings*, op. cit., part. 7, p. 2133. Miss Harriman, now Mrs. Stanley Mortimer, was pro-Russian at the time. Pavel Sudoplatov in *Special Tasks*, states on page 225: "I advised Harriman (Ambassador) to look closer at the adventures of his daughter in Moscow, because her relationships with certain young men could lead her to trouble". Only an NKVD agent could consort with a foreigner, and only by assignment.

⁵⁷ Dr. Mieczysław Borak of Československa Akademie Ved, Opava, The Czech Republic, corresponds with me on the Katyn question. I have received very valuable horizontal images, with annotations, from Dr. Borak. Dr. Borak is the author of *Symbol Katynia*, Czeski Cieszyn, 1991, and also *Vrazdy v Katynskem lese*, Ostrava, 1991. Dr. Borak has also produced a film on Katyn, *The Shadows of Conscience* which was filmed at Katyn on 30 May, 1990. The important imagery Dr. Borak has provided, horizontal photography, and motion-picture film, was discussed in the Imagery Analysis section of this paper.

⁵⁸ *Hearings*, op. cit., part 7, page 2133. From a written report dated 23 February, 1944.

⁵⁹ Ibid, part 2, page 216.

⁶⁰ Ibid, part 7, page 2139.

⁶¹ *Monster: A Portrait of Stalin in Blood*. Segment, "Stalin's Secret Police"; Contact Film Studio, Moscow, 1991. Producer/director, Aleksandr Ivankin.

⁶² Robert G. Poirier, op. cit.

⁶³ Dr. Marian Wodziński's report, "My Five Weeks At Katyn", was given as chapter X in the 1965 edition of *Katyn: Facts & Documents*, London. It first appeared in September, 1947, in London. An interesting paper was recently published on Professor Marian Wodziński's expertise: Dr. med. Erazm Baran, "Opinie sądowo-lekarskie w sprawie katyńskiej wydane przez polskich medyków sądowych. Część I, Orzeczenie dra Mariana Wodzińskiego"; t. 42, *Archiwum medycyny sądowej i kryminologii*, Kraków, 1992, pp. 129–135.

⁶⁴ Robert G. Poirier, op. cit. According to Poirier I was the first person outside of government to read the paper. Mr. Poirier is a photo-interpretation specialist for the CIA. His paper was cleared for his publication in 1980, but it was withdrawn, coincidental to General Jaruzelski seizing power in 1981. In a letter to me, dated 21 March, 1994, Mr. Poirier stated: "I voluntarily held back the article in 1981 because I was personally concerned what its impact could be". Perhaps Mr. Poirier had in mind the furor that erupted when he earlier published a paper on Allied and Luftwaffe imagery of German death camps; Lucy Dawidowicz, among others, accused the American Government of knowledge of the Holocaust concentration camps.

⁶⁵ Zdzisław Rurarz, *Nieznane zdjęcia cmentarza katyńskiego*, *Kontakt*, N° 7–8, Paris, 1988. According to records examined by the assistant chief of the Cartographic & Architectural Branch of The National Archives, Mr. Robert Richardson, there is no record of former consul Rurarz ever having been in the archives to examine the Luftwaffe material. All researchers, even government employees, must have identification cards issued to them. It is likely that someone higher up in the American Government leaked the information to Rurarz.

See *Time Magazine* 24 February, 1992. In 1982 the National Security Council gave President Reagan directive NSDD 32 to sign, authorizing a wide range of covert measures to neutralize "efforts of the USSR" to maintain its hold on Eastern Europe. It would have been wiser to have just given Rurarz Poirier's full text, not just the imagery. There followed an amateurish analysis, assisted by editors in Paris. In a letter I received from Poirier he said that he had never heard of Rurarz, and none of his colleagues had either. It is unfortunate that Poirier's article was not released on its own merit in 1981. For additional details on covert operations against the USSR during the Reagan years see: Peter Schweizer, *Victory*, The Atlantic Monthly Press, New York, 1994.

⁶⁶ Colonel Stefan Rodziewicz, *Sprawozdanie z prac eks-humacyjnych w Charkowie, Miednoje, Lesie Katyńskim; Wojskowy Przegląd Historyczny*, N° 2, Warszawa, 1992. It is probable that he did not have access to Poirier's article (note 23) which was translated into Polish only in 1993. Colonel Rodziewicz had a deep sympathy for the Polish case and was instrumental in facilitating information to Polish procurators working on Katyn.

⁶⁷ *Amtliches...*, op. cit., p. 307.